

PARASZTVERS 1834-BŐL.

„A KESERGŐ PARASZT AZ ÜRBÉR JOBBÍTÁSAKOR“

1832. március 5-én, mikor a magyar megyék üdvözlő küldöttsége megjelent az uralkodásának 40 éves fordulóját megért Ferencz királynál, az hosszabb beszédben válaszolt a rendeknek az egri érsek ünnepi beszéde által tolmácsoltt jókívánásaira. A király reményének adott kifejezést, hogy „e nyugtalan időkben is sikeresen fogtok a jövő szervező országgyűlésen mindazok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlük származó zivatarok ellen megóvhat... A magyarnak vele született tekintete és tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása... össze van kapcsolva. Nagyon tanulságos az reátok nézve mi közel és távol, mellettek és közöttetek történik“.¹

A hetvenedik életéve felé járó uralkodónak minden oka megvolt arra, hogy uralkodásának a Martynovics-féle szervezkedés vérbefojtásával kezdődött négy évtizedére visszatekintve „nagyon tanulságos“ példaként éppen az elmúlt nyáron levert lengyel szabadságharc és a felvidéki parasztság felkelésének komor képeire hívja fel a magyar rendek figyelmét. E négy évtized eseményei megmutathatták neki, hogy a francia forradalom és a napoleoni háborúk évei nem múltak el nyomtalanul a Birodalom felett sem, s hogy a Szent-szövetség reakciós rendszere ellenére is feltartóztathatatlanná tovább haladó társadalmi fejlődés eredményeképpen a feudális abszolút Habsburg állam épületén egyre szélesebb repedések mutatkoznak. Mégpedig nemcsak az örökös tartományokban, hanem egyre fokozódó mértékben a gyarmati sorsra juttatott Magyarországon is. Az ellentétek minden irányban kiéleződnek nemcsak nemesség, parasztság, udvar egymáshoz való viszonyában, hanem magukon az egyes osztályokon belül is.

A napoleoni háborúk átmeneti gazdasági fellendülésének, mely néhány évre oly nagy mértékben megnövelte a földesúri áruterelés lehetőségeit, megjött a maga bőjtje is. A háború utáni dekonjunkció évei ismét a valóságra ébresztették a birtokosokat. A gabona az osztrák vámrendszer miatt kifelé eladhatatlanná vált, de az ipar és kereskedelem ugyancsak az osztrák vámrendszer miatti fejletlensége következtében az országon belül sem talált piacot. A gazdálkodás modernizálására irányuló törekvések pedig nem valósulhattak meg, mert az ehhez szükséges hitelre az ösiség elavult jogrendje következtében a magyar földbirtokos nem is számíthatott.

De meggyorsult a társadalmi mozgás a parasztságon belül is: a háborús konjunkció meggyorsította a földesurak kisajátító törekvéseit is. A megmerevedett, terjeszkedésre képtelen faluhatárokon belül ezen években rohamosan gyorsul meg a differenciálódás: az irtásoktól, közös legelőktől, faizástól, minden terjeszkedési lehetőségtől végleg megfosztott szegényrétegek számának megnövekedése mellett azonban növekszik a gazdag parasztek tábora is: a háború alatt a parasztság legfelsőbb rétegének is alkalma nyílt az áruterelésbe való bekapcsolódásra.

A birtokos nemességben egyre erősebb törekvés a hitelképesség lehetőségeinek biztosítására, az ipar és kereskedelem fejlesztésére — tehát a feudális viszonyok felszámolására és az Ausztriától való függés meglazítására; — a parasztságon belül már mutatkozni kezdődő ellentétek mellett is kifelé ugyancsak egyre erősebb törekvés a telki állomány tulajdonul való bírására és az elfoglalt földek, erdők, legelők visszavételére: mindezek a sokszorosan összetett ellentétek elkerülhetlenül törnek felszínre akkor, mikor az udvar 13 évi abszolút kormányzás után 1825 elején kénytelen összehívni az 1812 óta össze nem hívott magyar országgyűlést. Elkerülhetetlenül fenyeget az udvar számára annak veszélye, hogy a polgárosodásban és az Ausztriával való elszakadásban elsősorban érdekelt birtokos köznépmesség ezeket az ellentétes érdekeket összefogva az országgyűlés számára biztosított publicitáson keresztül széles frontot tud létrehozni az osztrák gyarmatosító hatalom ellen.

Ezzel a veszéllyel szemben az udvar a nagybirtokos főurak és a főpapság tántoríthatatlanul reakciós országgyűlési blokkja mellé az országgyűlésen kívül is igyekszik szövetségeseket találni. Elsősorban a parasztság felé tesz lépéseket, mellyel szemben ellentéte

¹ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történetéből*. I. k. Budapest. 1886. 286. l.

a XVIII. század közepétől kezdve látszólag kezd elmosódni. Mióta ugyanis az 1760-as években a bécsi udvar az állami adóalap védelmében az úrbérrendezéssel beavatkozott a parasztság sorsának alakulásába (sok esetben a földesúrral is szembeállva), a parasztság előtt az udvar szövetségesnek kezdett látszani. Ez persze valóságban nem volt így: az udvar csak addig védte a parasztot földesurával szemben, míg a földesúri kizsákmányolás a paraszt elsajátítható terméktöbbletének az állam számára jutó részét fenyegette megcsontással. Mégis a XVIII. század közepétől egyre világosabb jeleit láthatjuk annak, hogy míg Bécs e látszólagos parasztvédő magatartásától is segítve jobbagy és földesura között állandóan mélyül a szakadék, addig a parasztság állandó bizalommal viseltetik az udvar iránt. Bécs ezzel behiztosította magát bármilyen olyan mozgalom ellen, mely Rákóczi korához hasonlóan a földesurak és parasztok — objektív előfeltételeit különben már régen elvesztett — összefogásán át próbálná meg veszélyeztetni Ausztria gyarmattartó hatalmát.² Az 1790-181 között egyre jobban szaporodó kisebb helyi parasztmegmozdulások és főleg a mindegyiket felülmúló 1831-i felvidéki parasztmozgalom alkalmas arra, hogy a birtokososztályt is ráébressze ennek a szakadéknak egyre fenyegetőbb voltára.

Mikor tehát az udvar az 1825-i majd az 1830—31-i országgyűlés tapasztalatai után láthatja, hogy e polgárosodni akaró középnemesség egyre jobban közeledik a Magyarország és Ausztria viszonyát érintő kérdések feszegetéséhez s az 1832-re összehívott országgyűlés tárgyalásainak középpontjába első helyen a kereskedelem és vámkérdés reformját akarja állítani, e törekvésekkel szemben, 1831 tapasztalataira hivatkozva, az úrbéri kérdés tárgyalását véletli fel a tárgyalások első pontjára. Nyilván azzal a cézzal, hogy a vámkérdés elsőbbségét követelő nemességgel szemben azonnal a maga oldalán sorakoztassa fel a parasztság milliói tömegeit.

A nemesség haladó csoportja azonban felismerve a kormány szándékait, maga is az úrbéri kérdés elővétele mellé áll — hogy ezt milyen cézzal tette, azt utólag Kölcsey így magyarázza: „Hadd ismerje meg a nép egyszer valóban barátait, elleneit. A kormány urbárium által urbáriumot akar, nekünk urbárium által nemzetet kell akarnunk, azaz: feladatunk úgy intézni az urbárium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen“. Az urbárium, a feudális termelőviszonyok feldozgatása helyett azoknak felszámolása: a parasztság politikai és gazdasági felszabadítása, — ez az a cél tehát, melyet az ellenzék az úrbéri kérdés 1833. januárjával kezdődő tárgyalásánál maga elé tűzött.³

Az országgyűlési tárgyalások azonban ezekben az évtizedekben már nem csupán a nemesség ügyei. A politikai jogokkal bíró osztály mellett egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a napi politika felé a parasztság is. A háborús évek: a katonaszkedés, a megnövekedett belső forgalom, hosszú fuvarok, egyre sűrűbb bécsi instanciázások a, ha csak primitív formákban is, de lassan meginduló rendszeres időszaki sajtó, — mindez egyre szélesbíti, tágitja látókörét. A paraszt mozgékonyabbá válik, kezd túllátni faluja határait, — nemcsak a szegények, hanem a vagyonosabbja is, akinek már minden tényleges anyagi előfeltétele megvan ahhoz, hogy elfoglalja helyét egy, a feudalizmus megdöntése után kialakuló polgári társadalomban. S bár gyarapodó vagyonának féltése a gazdag parasztot óvatossá, tartózkodóvá, nem egyszer már árulóvá is teszi mindazokban a nyílt mozgalmakban, melyekben a szegénységnek (zsellerek és kistelkesek) a földesúri kizsákmányolás elleni gyűlölete időnként és helyenként kirobban: a feudalizmus bomlasztásának legális és félig legális formáiban: az instanciázásban, a pörösködésben, a csendes és bebizonyíthatatlan gazdasági szabotázásban őket is ott találjuk. Azok a politizáló parasztok, akiknek állásfoglalását egy kétségtelenül nemesi szemléletű, ismeretlen paszkvillus író az 1830—31-es országgyűlésről szóló kézirat verszetének bevezetésében állítja eléink, már ennek a konjunktúra utáni időszaknak az emberei. S ha versbefoglalt véleményük megfogalmazásába talán egy kissé az író is beleszólt, a verszet élményalapja kétségtelen:^{3/a}

² Az udvar látszólagos parasztbarátságára: *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon, 1711—1790.* Budapest, 1953. 323—25., 341. l.; különben kitünő áttekintést nyújt róla Kölcsey november 10-i beszéde. Teljes szövegében közli Horváth M. i. m. 377—386. l.

³ A reformországgyűlésekre Horváth M. i. m. nevezetesen az 1825—27-ire 137—191. l., 1830—31-re 226—256. l., 1832—36-ra 288—401. l.; ezen belül az úrbéri kérdésre 310—14., 362—410. l.; Kölcsey idézet u. o. 363. l. Az 1832—36-i országgyűlésre lásd még: S. Sándor Pál: *A jobbágykérdés az 1832—36-os országgyűlésen.* Budapest, 1948.

^{3/a} Veszprémi Állami Levéltár, Zirci Apátság Kézirattára 126. sz. „Gúnyversek az 1830-ik Országos Gyűlésről“ c. kit kötet „Halálregiment“ c. verszete. — Ugyanennek egy másik példánya u. o. 632. sz. doboz. A közlés a 126. sz. szövege alapján történt.

... Komáromba halván feljövet Pozsonyba
 Hogy nem sok az öröm Győrbe és Mosonyba
 Így szállt meg hozzám a Neszmélyi Bíró
 Meg van már ígérve ötven ezer Tyró.⁴
 Egy sváb farspontos hogy hozza ki Dorogról
 Uram halat fognak Posonyba horogról⁵
 Szőnyen is kapték kitsint az állásba
 Hat paraszt merült ott a törvény hozásba.
 Azt mondá az egyik: vége a Magyarnak
 Csupán a történik. mit Bétsbe akarnak...
 Megszóllal a másik: Komám nints bétület
 Csak egy kemény szó kell, tele lesz az ület.
 El fajzott már az Ur, az harmadik mondá
 Sok Deputátus lett már kultsért bolonddó⁶
 Eladják az Urak a szegény parasztot
 E szó engemet is katzajra fakasztott
 S mondám, hogy én is a Diaétára megyek
 Hogy a nagy dolgokról queretát vegyek.⁷
 Híjjába megy Kelmed, így szólt a negyedik
 Ott a sok nagy úr tsak pénzt költ s veszekedik
 A szegény parasztnak isznak a bőrére
 Nem sokat ad senki a maga lelkére.
 Nem lesz az mindig így, az ötödik monda
 A paraszt ember sém lessz mindig olly ronda⁸
 Lesz még Dózsa világ, s ezt régen orrolja
 Nagy Pál uram is, ki a szegényt pártolja...⁹

Az a két verszet, melyet a következőkben ismertetni kívánunk, az 1832—36-i országgyűlés tárgyalásaihoz kapcsolódik s a parasztság politikai érdeklődésének igen jellemző dokumentuma. Az úrbéri kérdés körüli tárgyalások eredményeként u. i. az alsó tábla haladó többsége a főrendek többszörös ellenállását is legyőzve olyan törvényjavaslatot terjesztett az udvar elé, mely a jobbágyterhek számos kisebb-nagyobb enyhítésén túl 3 olyan pontot is tartalmazott, melynek törvénybeiktatása már a feudális rend alapjait ingatta volna meg. A törvényjavaslat u. i. kötelező örökváltságot, bizonyos úriszéki ügyeknek a megyei törvényszék hatáskörébe utalását és a paraszt bírói ítélet nélküli letartóztatásának tilalmát tartalmazta, — utóbbi joga eddig csupán a nemesnek volt meg. Az udvar 9 hónap múlva 1834. augusztus legvégén leérkezett válasza azonban e 3 pontot nem fogadta el — bizonyosságul annak, hogy a kormány valóban csupán felületi reformot, „urbárium által urbáriumot” akar — azzal indokolva, hogy e reformok nem tartoznak az úrbéri szabályzatba.¹⁰

Két verszetünk keletkezési idejét pontosan ezekbe a hónapokba tehetjük. Az első, a „Kesergő paraszt” 1834. októberében keletkezhetett, mikor az udvar válasza a parasztság között ismeretessé vált, de az örökváltságról szóló rész országgyűlési tárgyalása még nem kezdődött meg. A második, „Az úrbér 5. cikkelye” már november közepén, 10-e után, az ellenzék éles támadása, Kőlcsey leleplező beszéde után íródott.¹¹ A két vers szövege — teljes terjedelmében — a következő:

⁴ Az országgyűlés tárgyalásainak központjában 50 000 újonc megszavazása állott, melynek terhe persze ismét csak a parasztság vállára nehezedett volna. Hosszas vita után, mely akörül forgott, hogy a nemesség a szavazás előtt a már 40 éve elintézetlenül heverő sérelmek elintézését akarta kiterőszakolni, a kormány közvetítő megoldásával sikerült az ellenzék leteszeregni, és az újoncokat megadták. Horváth M. i. m. 241—249. l.

⁵ Talán az országgyűlés lassú és hosszadalmas tárgyalásaira vonatkozik ez a célzás.

⁶ Azaz az udvar lekenyerezte őket címmel, és ranggal. Az aranykulcs a kamarási méltóság jelvénye.

⁷ Panaszt tenni, — ez is mutatja, hogy a verszet szerzője ellenzéki beállítottságú.

⁸ E sor a 126. szám alatt kéziratból hiányzik: a 652. doboz kéziratának szövegéből pótoltuk.

⁹ Felsőbúki Nagy Pál 1830. decemberében nagy beszédet mondott az országgyűlésen „aljas piszkoságnak” nevezve azt, hogy a kizárólag a nemesség számára előnyt jelentő országgyűlési követküldés és a bécsi magyar nemes testőrség költségeit, valamint a megyei törvényszék olyan ülésének, melyben csak nemesek pereiről van szó, napidíját a paraszt adójából fizetik, s követelte e költségeknek a nemességre való áthárítását. Horváth M. i. m. 251. l. A következő országgyűlés ezt valóban törvénybe is iktatja. A parasztot elkeseredésére az országgyűlési követek tartásdíja miatt különben magában a versben is találunk utalást. S hogy a paszkvillus írója a Dózsa-világot jól sejtette, azt 1831 eseményei bizonyítják.

¹⁰ Horváth M. i. m. 362—419. l.

¹¹ A két vers a Zirci Apátság a Veszprémi Állami Levéltárban lévő Kézirattárának 652. számú dobozában található számos korabeli hasonló paszkvillussal együtt. A két vers két különböző kéz írásra, valószínűleg, hogy valaha is összetartoztak volna.

A' Kesergő Paraszt

Az Urbér jobbításakor az 1834-ik October, 's Novemberben

Imé, mülly siralmas a' paraszt élete,
Úgy látszik minden nap lesz vég lehellete.
Nyomorultabb lélek ő nála nem lehet,
Javára, kedvére semmit meg nem tehet.
Ha nem hiszed és az igazság barátod,
Jer 's egy hóldnapig légy paraszt majd meg látod.
A katonaságot a' nyakunkra tolták,
— Ez igazat nem tom melly műhben koholták —
Nemes Uraimék katonák volnának,
Mért fizet a' paraszt hát a' katonának?
Hisz katonának is csak parasztot tesznek,
E' mellett adót is csak paraszton vesznek.
A' katona sónkat s' lisztünket megeszi,
Más jószágunk titkon magáévá teszi.
Hitesünk, leányink részére hódítja,
És így magát velünk megsógorosítja.
Nagy teher fizetni s' katonát tartani,
Mikor lehet Uram jó hirt már hallani?
Mindenütt csak kérnek, senki békét nem hagy,
A vámon kiáltják: fizess, mert paraszt vagy.
Az uton illy parancs: csináld ilyen fajta, —
Még is mi fizetünk, más ingyen jár rajta.
Egy nap a pénzszedő jár sorba bennünket,
Másnap a tizedes szedi el pénzünket.
Kérésnél mást nálunk nem lehet hallani,
Fosztnak és koppasznak, nem szabad szóllani.
Egész nap dolgozunk, éjre ha pihenni
Mennénk, nem lehet, mert — — forsponton kell menni.
Jön egy Tiszt, a' vagy más nagy úr Kommisszáros,
— Hízik tőlök itt is, ott is a csapláros —
És csak nekünk mondja, hallod te paraszt vagy,
Adj lovat, adj mindent, nyugtot senki sem hagy.
A katona, várnagy és a Szolga Bíró
Mi több? még a tentás híbli hubli Író —
Is csak azt kiáltja, hogy nem kell kimélni,
A parasztot, tőle igen lehet félni,
Mert minden vagyonos paraszt pártütő lesz,
És ha jó dolga van csak zenebonát tesz.
Boldog Isten! hát ez Urak elfelejték,
Az t a mindennapit eszekből kiejték,
Hogy minden lármának Úr a vezetője.
A paraszt e' kor is csak az ő védője! —
Minden látja, hogy a paraszt csak éldegél,
Szegény mint a tetű, rák lábbal lépdegél.
Porciónkat szednék, csak a lelkünk, testünk,
Óh kérlek ki oka? hogy illw lentre estünk.
Executiót adsz még is a nyakunkra,
Itatsz és hizlalsz mást megtelt rovásunkra.
Betegink alól is elszeded águnkot,
Rongyban s félmeztelen hagysz sírva magunkot.
Ki kétkedik jöjjön a Computusunkra,¹²
Meglátja nagy terhet adtak a vállunkra.

¹² Computus: jobbágy és földesúr elszámolása a jobbágy évi munka- és termékeszolgáltatásáról. Ilyenkor szokták a földesúri tisztek különféle csalásokkal a jobbágy tényleges teljesítményét a valóságosnál jóval kevesebbnek számítani. Innen van az írástudatlan parasztember nagy ellenszenva a „hibli-hubli írók” ellen, akik a számadást úgy vezetik, ahogy akarják.

Hát az Urunk millyen? ugyan ne kérdezzed,
 Jöszte s tapasztalva jobb ezt is érezted.
 Urbért, a' vagy mit irt, de minden lapjára,
 Ezt írta: adj paraszt az Urad javára.
 Adj, adj, e' sommája mindenik szavának,
 Gazember a paraszt ki nem ad Urának;
 Mintha mi emberek sem volnánk úgy néznek,
 Mindenütt s mindenben csak adj-val tetéznék.
 Adj, adj az Uradnak; adj a Királyodnak;
 Adj a Vármegyének; és adj a papodnak;
 Adj a katonának; adj réven és vámon; —
 Sehol sem szólhatok lakat van a számon.
 Négy tehenem vala s hat ökröm nem régen,
 De mind elballagott a sok adj, adj végén.
 Senki hozzám már nem lévén kedvezéssel,
 Ez ideig éltem pályinka főzéssel.
 De úgy hallom, ezt is, hogy elvették tőlünk,¹³
 Bóldog Isten mi lesz tehát így belőlünk! —
 Ha sok kis gyermekem sír majd éhségébe.
 Miből adok immár kenyeret kezébe?
 Hát csak a Nemesnek terem a gabona?
 A paraszt termése nem önnön vagyona?
 Csuda, a levegőt hogy nem adják bérbe,
 S nem mondják, ne egyél eleget kenyérbe.
 Óh Uram Istenem! megvertél Te minket,
 Szánd meg valahára terhes inséginket;
 Mert minek az élet illy nyomorúságban,
 Kinek volna kedve e terhes fogságban.
 Adj emberi szívet és lelket ezekbe,
 Az Urbáriumot készítő Rendekbe;
 Hogy ők meggondolván emberiségünket,
 Könnnyítsék mint lehet, e' sullyos terhünket.
 Dicső Fejedelmünk atyai szavára
 Hallgatván, nézzenek a paraszt javára.
 Kegyelmes válasza Felséges Urunknak,
 Kettőt kivéve, jó szabálya dolgunknak.
 Első ezek között, az örökös kötés;
 A második pedig, a perlekedhetés. —
 Többre Uraink hajlajatok rája,
 Áldást mond reátok minden paraszt szája! —

(Háttalján):

A' Kesergő Paraszt az Urbér igazításakor, az 1834ik Octóber és Novemberben.
 Hegedű szóban szép mesét jelentek.

Az Urbér 5-ik Czikkelye

A paraszt keserveinek folytatása az 1834-ki Novemberben.

Alég érkeztem meg fával a Bákonyból,
 Hallom hogy Estók is meg jött már Posonyból,
 Minnyárt hozzá mentem, hát ő még begyessen,
 Mondja, az Urbér még mindeddig kétesen áll!¹⁴

¹³ Az úrbéres helyzetet javítani szándékozó törvényjavaslat hosszú vitája közben sor került olyan paraszti kedvezmények eltörlésére is, melyeket az 1767-i úrbérendezés biztosított a paraszt számára. Ilyen volt a pálinkafőzés. Horváth M. i. m. 372. l.

¹⁴ Az „áll” szónak rimelés szempontjából itt semmi helye nincs, nyilván az értelem tisztázása végett írta be valamelyik másoló.

Sokat tudok Koma! oh sokat hallottam,
 Még olytat is, a' mit soha sem álmottam,
 Lámi! mi azt gondoltuk, hogy tsak a Nemessek,
 Nyuznak, s hogy nekünk tsak ők veszedelmesek
 Oh Koma! nints veled kedvező Kegyelem,
 Posonyban miért nem jövé! most jel velem;
 Lettél volna tsak ott a Hó kilentzedik
 Napján, vagy tán vala a tizedik!
 Akár mikor volt, de nem oly hamarjába,
 Lesz olyan szép Gyűllés az Ország Házába,
 Már jó setét vala mikor szét oszlottak,
 Sok Urak mellettünk be szépen szollottak,
 Csak gondold el Komám! az add, és vevés,
 A Földekrül való örök kötés tevés,
 Volt a vita alatt, az egész Nemesség
 (Most már nekik Koma igazi tisztesség.)
 Rá állott; — edgynehány rozsz bitzgeő Tagot,
 S kivéve — de szóval nem ért egy tök magot, —
 A Kormány azon van, képzeltes hallani!
 Hogy ne lehessen magunkat ki váltani,
 És hogy örök áron semmit se vehessünk,
 E szerént szabadok soha se lehessünk,
 Komám édes Komám, ki gondolta volna,
 Hogy rólunk a Kormány ilyen képpen szólna?
 Jó Királyunk hogy ezt tudja lehetetlen,
 Lehetetlen mondom, és képzelhetetlen,
 Jól mondta ezt Nagy Pál ezt a Kormány teszi,
 Ki a paraszt javát tsak fél vádról veszi,
 Lám igassága volt abban is önneki,
 Hogy tsak a parasztnak nintsenek telekt,
 Nints neki bizonyos Lakása szállása,
 Semmi sem az övé nints néki lakása,
 A madárnak fészke, a vadnak tanyája
 Van, s minden kinek bizonyos Hazája,
 Csak a Magyar Paraszt, az a gyámoltalan,
 A kinek mindene az a bizonytalan,
 Teher a nyakunkon; — jól van! tsak legyenek,
 Javaink, — amelyből fizetést vegyenek,
 Szívessen fizetünk tsak tudhassuk egyszer
 Mi a miénk, hogy azt illőn javíthassuk,
 De hogy ha magunkét mi ki nem válthottuk,
 Szabadnak úgy vallyon miképpen mondhattuk,
 Örökre tsak darvak, és gólyák maradunk,
 Hasztalan dolgozunk, kelünk s fáradunk,
 Valamint Költsey — derék egy Ember ez,
 Most magának igen nagy hírt nevet szerez,
 Be szépen szólt ez is a paraszt javára,
 Áldás reá, s minden ő maradékára!
 Szutz, — Lutz — vagy Gusztermant sokat emlegetett
 E valóban hitván emberke lehetett,
 Balogh, és Deák így sok mások is szóltak,
 Mind egy szível szájjal ügyünk mellyett voltak,
 Böltsen meg mutatták, itt már az ideje
 Hogy szabad legyen a Magyar Paraszt feje,
 Ó is Ember, őt is Isten teremtette,
 S e bajos világban élni azért tette;
 Hogy kapályon, szántson, arasson, és vessen,
 Így magának enni valót szerezhessen.
 De hol? ha a Földet mind el veszik tőle
 S neki örökösön nem adnak belőlle,
 Mindnyáján mesztelen s sirva születünk,
 S Földet s birtokot egy jusson szerezhetünk,
 Csak az érdem teszen köztünk külömbséget,
 Ez ad minden kinek igaz Nemességet,

Ugy de érdeme a parasztnak is lehet
 Még is jószágot ő többre nem vehet,
 Noénak Fiái, mikor el osztottak
 Az Istenül talán mind diplomát hoztak,
 Így tehát a paraszt, pütsirke gombából,
 Vagy pedig valami rothatt purhás fából,
 Származott? a' vagy tehát mi annak az oka,
 Hogy neki nem lehet örökös birtoka,
 Hiszen egy Istennek teremtési vagyunk,
 Ha meg halunk mindent egyformán itt hagyunk,
 Valamint semmit sem hoztunk a világra,
 Senki sem születik nagyobb 'Uraságra;
 Oh, Koma, ki győzné mind elő hordani
 A mit itt hallottam? én erről szollani
 Rá álltok a paraszt örök kötésére,
 Csak igen kevesen voltak ellenére,
 Andrásy ellene, leg többet pittygegett,
 Nem is halgattak rá, nevétték eleget,
 Tudod, hogy a' ki usz Jolyó ellenébe
 El fárod s belé ful annak a vízébe,
 Jobban tselekedett Torontál Követe,
 Meg valván, a Réndek igaz Itélete,
 Meg győződvé vagyok magam is felöle,
 Nem tudnék semmit is ki vetni belöle.
 De én Követ vagyok, — meg hagyta a megye,
 Hogy a paraszt, Fölgyét örökbe ne vegye,
 No! itt is lehetnek Urak el mondhatom,
 Hogy ott nem születék, sokért nem adhatom,
 E Komám az ujság! a' mit el mondtam,
 De e mellett azt is fül hegyel hallottam,
 Nem sokára fogják ezt kérdésbe venni,
 Lehet a Nemessel nekünk perbe menni?
 Menj fel te Posonyban Komám akkorára,
 Vigyed el áldásunk a jó Hazafira,
 Mond meg ott nékiek, minden paraszt szive
 Az illy jó Nemesnek igaz s örök Hibe!!¹⁵

* *
*

Ha a két verszetet alapos vizsgálat alá vesszük, azonnal feltűnik, hogy egymást mintegy kiegészítik: a második vers, amely már az alsótábla meginduló vitájának hatása alatt áll, mintegy válaszol az elsőben felvetett problémákra.

A „Kesergő paraszt“-ban egyrészt világosan érezhető a régi, XVIII. századi, az akkori verselő szemében szinte öröknek, időtlennek tűnő paraszti nyomorúságot festő énekek hatásai. A paraszti terhek, a parasztot szipolyozó, az ő bőrén élősködő földesúri, megyei, állami tisztviselők felsorolása, a paraszt kijátszottsága, félrevezetése még mind a múlt század hasonló énekeire utalnak.¹⁶ Hasonlóan XVIII. századi a versforma is: a verszetet hátlapján levő feljegyzés: „Hegedűszóban szép mesét jelentek“ arra enged következtetni, hogy talán még ezt a szöveget is dallammal énekelték. Jellemző másrészt ennek a XVIII. századi énekmórnak ily kései újjáéledése, s ahogyan keretet szolgáltat a paraszti nyomorúság új formáinak leírására. A megváltozott helyzetet élesen megmutatják utolsó sorai: a korábbi paraszti panaszok végig lemondó, a változásra csak sóhajtvá, elérhetetlen álomként gondoló hangjával szemben ennek az éneknek kicsengése határozott, magabiztos hangú. Bár félrevezetve az udvar látszólagos parasztharásága által, de szinte fenyegetően követeli a földesuraktól, hogy fogadják el az udvar leiratát. Annak reakciós tendenciáját persze nem

¹⁵ Az országgyűlés itt idézett tanácskozásairól az ülésjegyzőkönyv és a Kossuth szerkesztette Országgyűlési Tudósítások tájékoztató. Megállapíthatjuk, hogy a vers valóban híven informálja olvasóit az eseményekről.

¹⁶ Ezeknek igen tanulságos összegyűjtése sajnos kevés értékeléssel s a történeti összefüggések megismerésével: Eckhardt Sándor: *Paraszsors a régi magyar költészetben*. Irodalomtörténet, 1951. 144–174. l., kiváltképpen 151–155. l.

veheti észre; írója számára, az ott jóváhagyott kisebb kedvezmények mielőbbi elfogadása a sürgetően fontos.

Ha a vers előző részében nem fejezné ki olyan élesen a parasztság gyűlöletét nemcsak a földesurak, de az államhatalom s a klérus ellen is, szinte hajlandók lennének azt hinni, hogy a kormány utasítására írták és terjesztették. Ismerve azonban a bécsi udvar határtalan félelmét minden, akármilyen csekély kísérlettel szemben is, mely a meglévő állapotok megváltoztatására irányult, ezt teljesen kizártnak kell tartanunk. Ilyen sorokat leírni csakis a nép volt képes: a kesergő paraszt énekét tehát népi eredetűnek fogadhatjuk el, benne talán még korábbi XVII—XVIII. századi paraszti énekek és porció dalok töredékeivel. Ennek a feltevésnek az adott helyzetben még a vers lojal's sorai sem mondanak ellent. Legfeljebb szokatlanul simán gördülő rímei sejtetik valamilyen — nyilván a nép között élő — szegény intellektuel simításait.

Kétségtelenül hasznos munka lenne e még csak kevésbé ismert speciálisan népi műfaj bizonyára nagyszámú lappangó példányán át végigkövetni a kései XIX. századi leszármazott kapcsolatát a XVIII. századi s talán még korábbi elődeivel, — nem kevésbé tanulságos azonban másik közölt versünkkel való összevetése sem.

E második versnek eredete első pillantásra ugyanis korántsem ilyen világos. Úgy látszik, mintha a vers szembefordulna a „Kesergő paraszt“ énekével. Azt igyekszik megmagyarázni ugyanis, hogy az országgyűlésen a haladó s parasztpárti állásponton tulajdonképpen a reformnemesség áll, szemben az udvar reakciós, pillanatnyi engedmények mellett a parasztság igazi érdekeit elsikkasztani igyekvő politikájával. A vers pozsonyi híreket hozó parasztja meglepő jólétesültséggel és világosan mondja el Kölcsey és a haladó köznemesség programját. Mintha ő maga is ott szorongott volna az alsóháza karzatain az emlékezetes november 10-i hosszú ülésen.

A vers népi eredetét éppen ez a jólétesültsége és pontossága teszi gyanússá. A nemességre mondott áradozó dicséretei és a kormány parasztellenességének éles ábrázolása pedig csak tovább erősíti azt az érzést, hogy népiesen archaizált, kalendáriumszerűen tudálékos, kissé erőltetetten paraszti stílusa mögött tudatos politikai szándék lappang.

Átlapozva az országgyűlési napló és Kossuth Országgyűlési Tudósításainak az úrbéri ügy tárgyalásáról szóló lapjait, megfelelően látszó magyarázatot találunk. E lapokról megfigyelhető az a mély benyomás, melyet a reformbarát nemesség egész országgyűlési magatartására az 1831-i felvidéki parasztfelkelés gyakorolt. A haladó nemesség számára most lesz egészen világossá az, hogy a parasztnak a feudális kötöttségek alóli felszabadításáért vívott országgyűlési harca mindaddig nem lehet eredményes, míg maga a küzdelem tárgya, a parasztság nem ő mögötte, hanem a népet félrevezető udvar mögött áll. A kesergő paraszt éneke nyilván hozzájuk is eljutott. Kölcsey már idézett szavai: „hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit“, ezeknek a tanulságoknak következtetéseit vonják le. Mikor nagy beszédének végén ünnepélyesen kinyilatkoztatva a kormány felelősségét hozzát teszi, hogy „ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztül fog zengeni... kilenc millió ember kebelét fogja dobbanásbahozni“¹⁷ — ezekben a szavakban a tömegek minél szélesebb körben történő felvilágosításának igénye is megszólal.

Ammennyire persze túlzás lenne azt állítani, hogy a „Kesergő paraszt“ éneke ébresztette rá Kölcseyeket a parasztságtól való elszakadottságukra, ugyanúgy túlzás lenne azt képzelni, hogy e felismerés nyomán most nagyarányú, lázas felvilágosító munkát indítanak meg a parasztság soraiban. Kétségtelen azonban, hogy „az Urbér 5. cikkelye“ efelé jelent egy lépést. A parasztság még nem elég érett az országgyűlés magas színvonalú szónoklatainak befogadására? Népszerű, saját nyelvén szóló kivonatot írunk számára. A cenzura nem engedélyezi kinyomatását és terjesztését? — Kézzel fogjuk írni, s úgy terjesztjük. Kézről-kézre vándorolva — ugyanúgy, mint ellenfele a „Kesergő paraszt“ — talán még nagyobb, még közvetlenebb hatást fog elérni. S hogy még nagyobb sikerrel járjon: a válasz igyekszik átvenni az eredeti népi szöveg stílusát, szóvirágait, versformáját. Megállapíthatjuk, hogy sikerrel. Ezt bizonyítja pl. az 1848-as „Nép Barátja“-nak, a kormány Vas Gereben által szerkesztett és ugyanilyen stílusban írt néplapjának nagy olvasottsága is.

Az „Urbér 5. cikkelye“ tehát valószínűleg nem népi eredetű verszet, hanem kísérlet arra, hogy a „Kesergő paraszt“ s az udvar látszatintézkedései által félrevezetett paraszti tömegek általánosan az udvar felé hajló magatartásával szemben a parasztságot felvilágosítsa igazi szövetségeseiről, s leleplezze az udvar látszólagos jóakarátát. S ha ez valóban így van, akkor e vers első dokumentuma a reformnemesség tudatosan a nép felé való fordulásának, első kísérlet minél szélesebb paraszttömegek megszervezésére s az udvar oldaláról való

¹⁷ Horváth M. i. m. 386. 1.

leválasztására. Egyúttal jelentős kísérlet is a nép felé szóló népszerű irodalmi stílus kialakítására.

Pérsze e kísérlet nem jár átütő eredménnyel: hatásának le mérésére, kutatásunk jelenlegi állapota mellett még nincs mód. Nem is valószínű, hogy a vers. szélesebb körben is elterjedt volna. Maga a reform is megbukott: az udvar a megyékre gyakorolt nyomással keresztülvitte a reformbarát követek visszahívását és a követutasítások megváltoztatását. A kötelező örökváltság a „szabadság és tulajdon” megvalósulása helyett néhány kisebb reformintézkedés igyekezett konzerválni a magyar feudalizmus egyre jobban roskadozó épületét. Azok a meglepő nagy számban és hevességgel fellángoló helyi parasztmozgalmak, melyek 1836—38-ban jóformán az egész országban megfigyelhetők, megmutatják viszont, hogy a parasztság kelégtetésére ezek az intézkedések már nem elegendők.

A két vers együtt mindenestre jellemző dokumentuma azoknak az ellentéteknek, melyek ezen az első, valóban reformországgyűlésen felszínre kerülnek. Jellemzően mutatják egyrészt a parasztság megnövekedett politikai érdeklődését s ennek kapcsán állásfoglalását az országgyűlés eseményeivel szemben, — másrészt érdekesen bizonyítják a haladó irányzat híveinek kezdődő igyekezetét a parasztság megnyerésére. Nem kétséges, hogy annak a nagyterjedelmű kéziratos politikai pamflet, paszkvillus irodalomnak áttanulmányozása — melynek egyes darabjai most még történészek és irodalomtörténészek által egyaránt elhanyagolva lappanganak levéltárak és kéziratárak polcain — szintén igen tanulságos eredményeket hozna. E kéziratos politikai apróirodalom — ha szabad ezzel a szóval jelölni — sok jelentéktelen és valóban selejtes terméke mellett egyes műveiben szélesebb rétegek sokszor erősen haladó álláspontját is megmutatja: a nemességen kívül olykor már a városi kispolgárság, sőt olykor — mint láttuk — a parasztság hangja is megszólal benne. Ha irodalmi értékben vagy politikai jelentőségben nem is mérhető hozzá, de egyenes folytatása ez az 1790-es évek széles s akkor nyomtatásban is megjelenhetett röpiratirodalmának. Ősét ezen keresztül a XVIII. század közepétől nagyban kifejlődő, ekkor még szinte kizárólagosan nemesi jellegű paszkvillusokban találja meg. A XIX. század elejére a műfaj már részben demokratizálódik és az 1750-es évek alacsony színvonalú, sokszor durván ízléstelen nemesi paszkvillusaihoz képest általában nivóban is emelkedik: nem utolsósorban az 1790-es évek után illegálisba szoruló s ugyancsak kéziratossá váló haladó röpiratirodalom magábaolvasztása következtében. A század első negyedére már témaválasztása is kiszélesedik: ismerete hiányában a kor politikai életének számos jelensége, váratlanok tűnő állásfoglalása, az országgyűlések ingadozása nem is érthető meg világosan. Az agyoncenzúrázott, nehézkesen terjedő sajtóval szemben szerepe a közvélemény bizonyos rétegének irányításában nem lebecsülendő. Formájuknak, stílusuknak vizsgálata elősegítheti szélesebb néprétegek irodalmi ízlésének vizsgálatát is.

Míndez persze jórésztben még csak feltevés, olyan feltevés, melyet valószínűleg a felkutatható anyagnak csak egy része fog alátámasztani. Közölt két verszetünk azonban elkerülhetetlenül felveti magának a műfajnak problémáit is. Ferenc király csendességben és álmos békességben megtartani kívánt, a „csalékony elméletektől” oly gondosan óvott Magyarországa ezekben az években a feudalizmus mélyreható válságának korszakát éli. A „Kesergő paraszt” éneke, a reá adott válasz és a vizsgálatuk során felvetődött problémák megemlézése talán közelebb visz bennünket történelmünk és irodalmunk e jelentős korszakának ismeretéhez.

EGY „KÉTES HITELŰ” PETŐFI-VERS

Vadnay Károly Pálffy Albert emlékeztetőre mondott beszédében a következőket olvashatjuk: „Történt, hogy egy időben Pálffy többször kirándult Vácra. Abba a gyanúba vették, hogy valami fiatal leány kedvéért teszi, bár nem nagyon volt szokása udvarolgatni. Petőfi föllette magában, hogy drasztikus módon süti ki a tilkot s írt egy szörnyen érzélgős, sápitózo verset Euláliához s a Pálffy Albert névvel nyomtatta ki az egyik szépirodalmi lapban. Baráti körökben volt nagy csodálkozás, mert Pálffy Albert sohasem írt verset s természetétől mi sem állott messzebb, mint a holdvilágos érzélgés. De a meghittek csalódtak, midőn azt hitték, hogy ebből a csinyből história lesz. Pálffy egyet mosolyogva, azt mondta rá: „Szamárság!”, s annyit sem tartott érdemesnek kinyilvánítani, hogy az a sápadt virág-